

ПРО ДІАЛОГ ЯК ФОРМУ ПРОЯВУ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТА

Тетяна Лагута

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Статтю присвячено розгляду діалогу як форми прояву мовленнєвої діяльності іноземного студента. Відзначено специфіку діалогу, його види. Проаналізовано структуру, динаміку та композицію діалогу. Наголошується на необхідності створення окремого збірника діалогів з української мови для навчання іноземних студентів (з урахуванням розглянутих аспектів), що забезпечить ефективність навчання, урізноманітнить і полегшить шлях оволодіння українською мовою.

Ключові слова: діалог, мовленнєва діяльність, українська мова як іноземна, комунікація, комунікант.

Від початку ХХ століття й до цього часу діалог як складне й багатоаспектне мовне явище викликає зацікавлення лінгвістів, оскільки є конкретним втіленням мови в її специфічних засобах, формою прояву мовленнєвої діяльності людини й, у широкому розумінні, формою існування мови [1: 300]. У мовознавчій літературі існують різні класифікації діалогів із урахуванням різноманітних екстралінгвістичних чинників [3: 220-223]. Наша увага до діалогу зумовлена практичною необхідністю створення матеріалів для укладання збірника діалогів з української мови для іноземних студентів. Важливим також є визначення принципів побудови збірника, розташування діалогів, урахування особливостей діалогічного спілкування.

Останніми роками дослідники діалогічного мовлення зосереджують свою увагу переважно на функціонально-комунікативному описі діалогу, тобто аналізують діалогічне мовлення з позицій взаємодії комунікантів. Науковців цікавлять такі питання, як комунікативні наміри й мета учасників спілкування, їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість, готовність чи неготовність комунікантів до передачі та сприйняття інформації, ступінь їхньої активності у підтримуванні й розвитку діалогу. Виходячи з комунікативної мети (інтенції) комунікантів, дослідники розрізняють два види діалогів: 1) диктальний (або предметний), метою якого є отримання фактичної інформації; 2) модальний, що ґрунтується на обміні думками. Деякі дослідники [5: 42] за комунікативною метою розрізняють такі види: 1) інформаційний дискурс (діалог-інтерв'ю); 2) інтерпретаційний (діалог-самопрезентація); 3) інструментальний (директивний, аргументативний, персуазивний); 4) афіліативний (емоційно-афективний характер взаємодії комунікантів).

На ґрунті того самого інтенціонального критерію В. Франк виділяє три типи діалогів: 1) комплементарний, що характеризується дефіцитом інформації в одного з комунікантів; 2) компетитивний, пов'язаний із конкуренцією думок, знань, прагнень партнерів з комунікації; 3) координативний, пов'язаний з координацією дій комунікантів для досягнення певного перлокутивного ефекту [7: 12].

Диференціація діалогів залежно від їхньої семантики дозволила дослідникам виділити такі види діалогів: інформативний та оцінний.

Дослідники пропонують чотири основні види діалогів: 1) асоціативна бесіда (діалог-бесіда), метою якої є обмін думками, почуттями, підтримання розмови на ґрунті пов'язаних за асоціацією тем. Правила цього способу діалогічного спілкування передбачають уникання іррелевантних асоціацій, повторень, часове обмеження реплік, рівність комунікативних настанов мовців; 2) діалог-розв'язання проблеми, йому властиві безперервність теми, однакова зацікавленість партнерів щодо прийняття спільного рішення, уважне оформлення висловлювань, можливість повторів і уточнень; 3) діалог-розпитування, під час якого досить чітко розподілені ролі – той, хто запитує, і той, хто відповідає; можливим є ухиляння від відповіді, використання зустрічного питання, обговорення поставленого питання, однак детальні, неадекватні відповіді, а також повторні відповіді заборонені; 4) діалог-з'ясування нерозуміння (схожий на діалог-розв'язання проблеми через наявність мети, уважне оформлення висловлювань і подібний до діалогу-розпитування через використання питань і відповідей).

Ситуативно зумовлене навчання діалогічного мовлення під час аудиторних занять, в умовах прямого спілкування є основним засобом досягнення мети – формування комунікативної компетенції. Використання художніх текстів, малюнків, фотографій робить лексичний матеріал наочним і полегшує його засвоєння. На нашу думку, слід сформулювати у студента вміння вести основні види діалогу: діалог-розпитування, діалог-бесіду й діалог-дискусію.

Найпростішим за структурою є діалог-розпитування, оскільки складається з логічно послідовних питань і відповідей. Професійно спрямований діалог-розпитування характеризується наявністю єдиної конкретної теми. Діалогу-розпитуванню на побутову тему не властива така тематична єдність. Відповіді на запитання можуть варіюватися від лаконічних до розгорнутих. Під час діалогу-розпитування мають формуватися вміння студента ставити запитання, уміння перепитати, уточнити інформацію у співрозмовника, висловити сумнів (невпевненість, задоволення) щодо почутого.

У діалозі-бесіді мовлення відбувається повільним темпом, характеризується розгорнутими репліками. Під час бесіди частина реплік окремого учасника може набувати форми короткого монологічного висловлювання (наприклад, короткого монологу-опису, монологу-розповіді та монологу-міркування). Під поняттям бесіда розуміємо цілеспрямовану „збалансовану” (термін В.Л. Скалкіна) [4] форму спілкування, під час якої відбувається двобічний обмін інформацією. У процесі такого спілкування головну роль відіграє не схема „запитання – відповідь”, а репліки-оцінки та репліки, що змінюють перебіг розмови [4: 51]. Під час ведення діалогу-бесіди мають формуватися вміння починати діалог, уживаючи відповідну ініціативну репліку, уміння швидко реагувати на репліку співрозмовника, використовуючи репліки, що мають різні комунікативні функції, уміння підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку; уміння стимулювати співрозмовника до висловлювання, демонструючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального або описового характеру. Режим роботи у парах, мікро- та макрогрупах.

Уміння вести діалог-дискусію з фаху дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, створити умови творчого напруження, результатом якого є усне висловлювання кожного студента [6: 47]. По завершенні навчання діалогу-дискусії студенти повинні вміти аргументовано довести свій погляд, використовуючи емоційно-модальні висловлювання; формулювати висновки; ввічливо не погодитися з думкою опонента й запропонувати своє бачення проблеми.

Коли рівень володіння українським мовленням є високим, викладач може подати лише тему дискусії. Студенти самостійно знаходять необхідний матеріал для підтвердження своєї думки. Можна запропонувати рольову гру з поділом групи на команди з різними функціями (дві команди ведуть дискусію, тобто перша команда висуває для обговорення певну думку, друга команда намагається спростувати її; інші – виконують роль, наприклад, суддів) [6: 47]. У такій грі студенти мають можливість удосконалювати свої вміння спілкуватися українською мовою, розвивати вміння активного, креативного мислення.

Специфіка діалогу полягає в тому, що ця форма передбачає досить швидку зміну акцій та реакцій індивідів, які взаємодіють. Дослідники відзначають такі особливості діалогу, як досить швидкий обмін мовленням, під час якого кожен його компонент є реплікою, а також зумовленість і стислість реплік та ін. Суттєвою особливістю діалогу, що визначає його граматичну будову, є ситуативність, тобто всі мовці знають тему бесіди, її зміст, ситуацію. Ситуативність діалогу припускає можливість неповного висловлювання. Окремі частини висловлювання можна не подавати.

Діалогічному мовленню властиве активне використання позамовних компонентів спілкування (міміка, жести, паузи, інтонаційні засоби). Значну роль у полегшенні сприйняття та розуміння діалогічного мовлення відіграють також сила, інтонація та тембр мовлення. Певне значення під час діалогу має поведінка другого комуніканта (того, хто слухає). Перший комунікант сприймає міміку другого, відчуває її вплив на свій мовленнєво-мисленнєвий процес і видозмінює повідомлення.

Щодо структури діалогу: елементарною одиницею форми мовленнєвого спілкування є цикл, що утворюється двома взаємопов'язаними за змістом елементарними мовленнєвими актами комунікантів. Діалоговий цикл переважно пов'язується з певною темою. У межах одного циклу кожний із комунікантів може виголошувати не одне, а кілька (йдеться про складний діалоговий цикл). Діалогічне мовлення відзначається своєрідною часовою динамікою: йому властивий невеликий розрив між репліками комунікантів. У безпосередньому живому спілкуванні вчасність реакції – важлива умова психологічного комфорту партнерів комунікації.

Дослідники діалогу виділяють різні види його композиції, основними є такі: 1) діалог рівноправних партнерів за зразком питання – відповідь; 2) естафетна послідовність висловлювань, визначена комунікантами; 3) включення до діалогу ремінісценцій про інші, раніше проведені діалоги; 4) діалог відбувається за певним сценарієм, спрямованим на досягнення певної мети; 5) діалог побудовано через розкриття переважно міжособистісних стосунків, емоцій, волі та характерів комунікантів, розв'язання конфліктних ситуацій в особистій сфері [2: 24–27].

На нашу думку, діалог заслуговує на більшу увагу з боку авторів підручників, посібників з української мови для іноземців, а також викладачів, які безпосередньо створюють умови для навчання комунікації. Слід активніше вживати цю форму для навчання мови. Автори підручника „Українська мова для іноземців” [8] подають діалоги на початку і в кінці навчального модуля з метою закріплення в усній формі лексико-граматичного матеріалу, розвитку усномовленнєвих умінь студентів. Діалог також уведено до навчальних текстів. Уважаємо, що діалог є ефективним засобом усунення недоліків під час навчання усного мовлення, таких як незадовільний рівень усної мовленнєвої комунікації, відсутність динаміки ускладнення лексико-граматичного аспекту мовлення та неефективного розвитку усномовленнєвих умінь студентів.

Запропоновані зауваження щодо діалогічного мовлення можуть надати можливість правильно організувати навчання студентів діалогічного мовлення, необхідних як для безпосереднього спілкування на побутові, навчальні теми, так і для професійного спілкування. Ми наголошуємо на необхідності створення окремого збірника діалогів з української мови для навчання іноземних студентів, що забезпечить ефективність навчання, урізноманітнить і полегшить шлях оволодіння українською мовою.

1. *Валюсинская З.В.* Вопросы изучения диалога в работах советских лингвистов // Синтаксис текста/ АН СССР. Институт русского языка. – М., 1979. – С. 299–313.
2. *Машбиц Е.И., Андриевская В.В., Комиссарова Е.Ю.* Диалог в обучающей системе. – К., 1989.
3. *Поперечная О.В.* К вопросу о принципах классификации диалогов (на материале английских бытовых глаголов) // Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна. Сер.: Філологія. – Вип. 42: Актуальні питання сучасної філології. – Х., 2004. – С. 220–223.
4. *Скалкин В.Л.* Основы обучения устной иноязычной речи. – М., 1981.
5. *Сухих С.А.* Методология и методы исследования диалога // Диалог глазами лингвиста. – Краснодар, 1994. – С. 39–47.
6. *Турчинова Г.В.* Навчання монологічного та діалогічного мовлення студентів педагогічних професійно-лінгвістичних спеціальностей // Іноземні мови. – 2005. – № 2. – С. 43–47.
7. *Франк С.Л.* Реальность и человек. – М., 1997.
8. *Чистякова А.Б., Селіверстова Л.І., Лагута Т.М.* Українська мова для іноземців: Підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів. – Х., 2006.

ABOUT THE DIALOGUE AS A FORM OF THE MANIFESTATION OF THE STUDENT'S SPEECH ACTIVITY

Tetiana Lahuta

Kharkiv V. N. Karazin National University

The article is devoted to the consideration of the dialogue as a form of manifestation of the foreign student's speech activity. Specification of the dialogue, its kinds are noted here. Dialogue structure, movement and composition are analyzed. The necessity of creation of the collection of the Ukrainian language dialogues for teaching foreign students (with registration considered aspects) is emphasized, which will provide the effectiveness of studies, diversify and facilitate the acquisition of the Ukrainian language.

Key words: dialogue, speech activity, Ukrainian as a foreign language, communication, communicant.